

Hans Gorter, 1977. Collectie Vereniging Natuurmonumenten.

Marga Coesèl

Dat er in het dichtbevolkte Nederland nog heel wat natuurgebieden aanwezig zijn is voor een belangrijk deel te danken aan de pioniers van de natuurbescherming. Over Jac.P. Thijsse en P.G. van Tienhoven is al veel geschreven (Coesèl et al., 2007). Een van de mensen die hun werk op vele fronten voortzette, was Hans P. Gorter.

Over hem is minder bekend. Een duik in het archief Gorter, aanwezig bij de Heimans en Thijsse Stichting in Amsterdam, biedt inzicht.

Natuurbeschermmer Hans Gorter, een 'bekommerde optimist'

DE PASSIE VOOR DE NATUUR erfde Hans Paul Gorter van zijn vader, Arnold Marc Gorter, een succesvol landschapsschilder. Hans groeide op in Amsterdam waar hij op 9 januari 1914 werd geboren. Op het gymnasium werd de jonge Gorter lid van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN). Na die tijd verliet hij de jeugdbond, maar hij onderhield blijvend contact met individuele NJN'ers. Zij behoorden levenslang tot zijn beste vrienden. Hoewel zijn hart er niet naar uitging, besloot hij rechten te gaan studeren. Deze keuze werd mogelijk mede bepaald door het feit dat de familie, die een landgoed bezat in Vorden, te maken kreeg met de Natuurschoonwet (1928). Hans begreep daardoor dat je met wetgeving iets kon bereiken op het gebied van natuurbehoud (Paul Gorter, e-mail 2008). Hij behaalde zijn doctoraaldiploma in 1939 en vond werk als volontair administrateur bij de gemeentesecretarie van 's Graveland.

In de crisisjaren dertig ondergingen natuur en landschap in Nederland forse veranderingen. Moerassen, venen en vennen werden op de schop genomen in het kader van de werkloosheid. Het merendeel van de bevolking juichte het toe dat de 'nutteloze' en 'morsige' gebieden werden ontgonnen. Maar de jonge Gorter zag de vernietiging van het landschap met afgrijzen aan. Zijn verlangen groeide om een bijdrage te leveren aan het natuurbehoud. Hij begon met het verzamelen van documentatie en overwoog te gaan promoveren op natuurbeschermingswetgeving. In de nazomer van 1940 bracht Van Tienhoven, voorzitter van Natuurmonumenten, een bezoek aan de gemeentesecretarie in 's Graveland. Gorter sprak hem aan en vertelde over zijn passie voor natuurbescherming (Fris, 1995). Daarop nodigde Van Tienhoven de jongeman uit voor een gesprek.

Natuurmonumenten

Dit leidde ertoe dat Gorter eind 1940 in dienst kwam op het kantoor van Natuurmonumenten, in die tijd nog gevestigd in Amsterdam. De toen reeds 65-jarige Van Tienhoven toonde groot vertrouwen in zijn jonge medewerker en betrok hem spoedig bij vrijwel al zijn werkzaamheden. Tot de dood van Van Tienhoven in 1953 werkte

Gorter nauw met hem samen. Tussen beide mannen die elkaar evenaarden in werklust en bestuurlijke talenten ontstond een diepe genegenheid. Behalve door Van Tienhoven werd Gorter ook sterk geïnspireerd door Thijsse, maar omdat deze de laatste vijf jaren van zijn leven (de oorlogsjaren) minder op kantoor kwam, kreeg Gorter met hem niet zo'n persoonlijke band als met Van Tienhoven. Jongeren die lid waren van Natuurmonumenten hadden aanvankelijk weinig te vertellen binnen de vereniging. Tegen het eind van de oorlog kwam daar verandering in. Op de jaarvergaderingen uitte een aantal NJN'ers heftige kritiek dat de vereniging te weinig deed aan het uitdragen van de natuurbeschermingsgedachte en niet zorgvuldig omging met het Naardermeer. Door deze schermutselingen realiseerde Gorter zich dat de organisatie van Natuurmonumenten kwetsbaar was, omdat een groep leden (bijvoorbeeld NJN'ers) belangrijke beslissingen zou kunnen doordrukken. Dit leidde ertoe dat in 1947 een statutenwijziging werd doorgevoerd. Er kwam een systeem waarbij alleen door leden gekozen afgevaardigden stemrecht op ledenvergaderingen hadden en er werd voor het eerst in de vereniging een (driehoofdige) directie aangesteld, met Gorter als een van de directeuren. Door de gesprekken met de NJN raakte Natuurmonumenten ook overtuigd van de noodzaak zich wetenschappelijk te laten adviseren bij het beheer van de terreinen. Op advies van Gorter werd de bioloog en oud-NJNer Victor Westhoff, met wie hij tijdens de oorlog bevriend was geraakt, benoemd tot (parttime) wetenschappelijk adviseur van Natuurmonumenten.

Contact-Commissie

Naast zijn baan bij Natuurmonumenten werd Gorter ingeschakeld bij het werk van de in 1932 opgerichte Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming (aanvankelijk Contact-Commissie inzake Natuurbescherming genoemd). Binnen deze overkoepelende organisatie van de particuliere natuurbescherming kon Gorter zijn passie voor landschapsverzorging en ruimtelijke ordening uitleven (van der Windt, 1995). Eerst als secretaris en later als ondervoorzitter. Gorter speelde ook een rol in diverse door de

Hans Gorter was een fervente fietsliefhebber. Tot op hoge leeftijd hield hij zijn conditie op peil door het maken van dagelijkse fietstochten.

Links: jeugdfoto omstreeks 1927. Collectie Paul Gorter. Rechts: Gorter in 1986. Collectie Heimans en Thijssen Stichting.

Contact-Commissie ingestelde commissies en werkgroepen, zoals de Werkgroep voor het Landschap der Zuiderzeepolders en de Werkgroep Cultuurlandschappen.

Op initiatief van Gorter werd kort na de oorlog het mededelingenbladje van de Contact-Commissie omgezet in het tijdschrift 'Natuur en Landschap'. Dit blad, dat ook aan buitenstaanders zoals journalisten en politici, werd gezonden, ontwikkelde zich al snel tot een toonaangevend orgaan dat met degelijke informatie en opbouwende kritiek bijdroeg tot een beter beleid op het gebied van natuur- en landschapsbescherming. Gorter had een groot aandeel in de redactionele bijdragen en schreef ook onder eigen naam in het blad. Zijn artikelen, en die van anderen, werden vaak geïllustreerd met door hemzelf gemaakte foto's, want hij ontpopte zich als een getalenteerde natuurfotograaf.

De meeste foto's maakte Gorter van het Naardermeer waar hij dankzij zijn werkgever Natuurmonumenten in 1951 een eenvoudig houten huisje kon huren, genaamd De Elshof, aan de noordoever van het meer. Gorter knapte het huisje, dat nauwelijks voorzieningen had, eigenhandig op. Het jaar daarop trouwde hij met de biologe en tuinarchitecte A.J. (Lies) ter Pelkwijk, een zus van de befaamde, jonggestorven bioloog Jan Joost ter Pelkwijk.

Meer werk bij Natuurmonumenten

Na het overlijden van Van Tienhoven en het aftreden van mededirecteur Jan Drijver, begin jaren vijftig, kreeg Hans Gorter een grotere taak bij Natuurmonumenten. Hij nam het secretariaat over (en daarmee de leiding over de dagelijkse gang van zaken) en kreeg een groter aandeel in de aankoop en het beheer van de natuurterreinen. Evenals Van Tienhoven hield Gorter de vinger aan de pols door regelmatig de natuurterreinen te bezoeken. En net als zijn leidsman onderhield hij goede relaties met particuliere landgoedbezitters. Gezien zijn juridische kennis werd hij regelmatig geraadpleegd over ingewikkelde eigendomskwesties. Uiteindelijk had zijn advies soms de overdracht van de betreffende terreinen aan Natuurmonumenten tot gevolg.

In augustus 1946 bracht Hans Gorter, samen met Jaap van Dijk, botanisch assistent bij Natuurmonumenten, een bezoek aan Ottershagen bij Denekamp, in het kader van plannen om dit terrein als reservaat te behouden. Helaas werd Ottershagen ontgonnen. Gelukkig konden enkele nabijgelegen gebieden wel behouden blijven. Collectie Vereniging Natuurmonumenten.

Waar Van Tienhoven zich altijd terughoudend tegenover overheids-subsidie had opgesteld om zoveel mogelijk onafhankelijk te blijven, maakte Gorter vanaf medio jaren vijftig gretig gebruik van de mogelijkheden om 50% rijks-subsidie te krijgen voor onrendabele terreinaankopen. Door zijn toedoen richtte Natuurmonumenten zich ook meer dan voorheen op het grote publiek. In 1967 organiseerde de vereniging de geldinzamelingsactie 'Behoud het Deelerwoud' die veel publiciteit kreeg. Het was het begin van meer voorlichtings- en promotieactiviteiten, zoals het in 1970 gestarte ledenblad 'Natuurbehoud'. In die tijd nam Gorter initiatieven tot verdere democratisering van de vereniging. In 1973 werden de statuten gewijzigd, waarbij (per provincie) districtsleden werden gekozen die samen de (landelijke) verenigingsraad vormden. Zijn beleid wierp duidelijk vruchten af. In 1940, toen Gorter in dienst kwam, bezat de vereniging ruim 13.000 ha natuurgebied. Halverwege de jaren vijftig was dit gegroeid tot 15.000 ha. Bij zijn afscheid in 1979 had de vereniging 35.000 ha natuurterrein onder haar beheer. Het ledental groeide al even spectaculair. Van 12.000 leden in 1940, naar 25.000 omstreeks 1955, tot ruim 250.000 (Gorter, 1986).

Bruggenbouwer

Gorters bezorgdheid over de achteruitgang van de natuur zette hem ook buiten zijn werkzaamheden bij Natuurmonumenten en de Contact-Commissie steeds tot activiteit aan. Na de oorlog waren de werkverschaffingsprojecten van de baan, maar moest de strijd wor-

den aangegaan tegen voor natuur en landschap vaak desastreuze ruilverkavelingen, de zich sterk uitbreidende industrie en de intensivering van de landbouw. Behalve in 'Natuur en Landschap' bepleitte hij het natuurbehoud in tal van andere bladen, steeds met grote overtuigingskracht en inspelend op de denkwereld van de lezerskring. Daarnaast hield hij voordrachten voor uiteenlopende gezelschappen, van plattelandsvrouwen tot politici en wetenschappers, maar de meeste tijd ging nog steeds op aan bestuurswerk. Een van zijn belangrijkste nevenfuncties was zijn werk voor de Natuurbeschermingsraad. Dit kort na de oorlog opgerichte officiële adviescollege van de regering functioneerde jarenlang onder de naam Voorlopige Natuurbeschermingsraad. Pas in 1968, bij de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet, kon de aanduiding 'Voorlopige' uit de naam worden geschrapt. Gorter maakte van 1952–1983 deel uit van dit vooraanstaande adviescollege, de laatste vijf jaar beurtelings als ondervoorzitter en voorzitter. Ook was hij jarenlang voorzitter van enkele commissies van de raad. Als bestuurder was Gorter een bruggenbouwer die met tact en kennis van zaken mensen met uiteenlopende belangen op een lijn wist te krijgen. Naast bovengenoemde functies trad Gorter op als voorzitter of bestuurslid van een groot aantal organisaties, waaronder de Stichting Gooisch Natuurreservaat, Stichting Huis Bergh, Stichting Noordhollands Landschap, Stichting Landgoed Linschoten, Stichting Recreatie en de Centrale Cultuurtechnische Commissie.

Milieu

Anders dan Van Tienhoven hield Gorter zich betrekkelijk weinig bezig met de internationale natuurbescherming, al deed hij wel van zich horen in het buitenland en ontving hij voor zijn werk de Duitse Van Tienhoven Preis (1970). Maar terwijl Van Tienhoven niet betrokken was bij het milieubehoud (het 'milieu' speelde in zijn tijd ook nog nauwelijks een rol), zette Gorter zich daar vanaf eind jaren vijftig met overgave voor in.

In de eerste helft van de twintigste eeuw werd er nog weinig gesproken over 'het milieu', hoewel er wel al eeuwenlang sprake was van bedrijven die bij de fabricage van verfstoffen en dergelijke de lucht, het water en de bodem verontreinigden en plaatselijk veel overlast veroorzaakten. In 1909 nam een aantal particulieren het initiatief tot oprichting van de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem- en Luchtverontreiniging (WBL). Deze vereniging leidde een onopvallend bestaan en had vrijwel geen contact met de natuurbescherming. Het milieubesef brak pas goed door, toen na de Tweede Wereldoorlog de vastgelopen economie versneld op gang kwam en de industrie opbloede (mede door sterke toename van de consumptie). Nederland kreeg te maken met ernstige vormen van milieuverontreiniging. De schade die het optreden van de mens aan natuur en landschap toebrengt, onder meer door het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, werd plotseling overduidelijk. Gorter toonde zich al vroeg bezorgd en schreef: 'Laten wij ons geen illusies maken: het signaal voor ons milieu staat op onveilig en alleen een krachtige en gecoördineerde aanpak kan de toekomst van het milieu verzekeren' (Gorter, 1967).

Om met gelijkgezinden sterker te staan in de strijd tegen de aantasting van het milieu voerde Gorter, namens de Contact-Commissie en Natuurmonumenten, overleg met de WBL en de Stichting Centrum Milieuzorg. Dit leidde in 1972 tot de oprichting van de Stichting Natuur en Milieu. Gorter vervulde jarenlang de functie van ondervoorzitter. Het tijdschrift 'Natuur en Landschap', dat samenging met het tijdschrift 'Water, Bodem Lucht', werd eind 1976 afgesloten en kreeg een opvolger in de vorm van het maandblad 'Natuur en

Milieu' (thans 'Terra'). Met weemoed nam Gorter afscheid van het tijdschrift waaraan hij dertig jaar zijn beste krachten had gegeven.

Letterdyfe House – Ierland

Voor zover het werk het toeliet maakten Gorter en zijn vrouw vakantie-reizen naar het buitenland, aanvankelijk eenvoudig kamperend, later met een klein, groen caravannetje. De reis ging vanaf de jaren zestig vaak naar Ierland dat in die tijd 'ontdekt' werd door Westhoff en andere Nederlandse botanici. Samen met hen speelde Gorter een rol bij het behoud van een landhuis met omringend terrein in Connemara aan de Ierse westkust. Het idee was om daar een biologisch station in te richten, mede ten behoeve van het behoud van de Ierse venen, die in die tijd nog geheel onbeschermd waren en in snel tempo ten prooi vielen aan grootscheepse turf-afravingen. Jarenlang was Gorter voorzitter van de in 1963 opgerichte Coöperatieve Vereniging Letterdyfe House. Het biologisch station is nooit van de grond gekomen, maar Letterdyfe is nog steeds een geliefd onderkomen van (vooral) Nederlandse biologen en natuurliefhebbers.

Ledenvergadering van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, omstreeks 1950. Voorzitter P.G. van Tienhoven, samen met de directeurs J. Drijver (links) en Gorter (rechts) achter de bestuurstafel. Collectie Vereniging Natuurmonumenten.

'Ruimte voor Natuur'

Na zijn pensionering bij Natuurmonumenten wierp Gorter zich op de geschiedschrijving van de organisatie die hem zo nauw aan het hart lag. In 1986 verscheen het magistrale 'Ruimte voor Natuur', een fraai geïllustreerd standaardwerk waarin hij niet alleen de geschiedenis van de vereniging behandelde, maar de hele natuurbeschermingsbeweging. Het boek vormt een mijlpaal in de geschiedschrijving van de natuurbescherming.

Voor zijn werk ontving Gorter diverse koninklijke en andere onderscheidingen, waaronder een eredoctoraat van de Universiteit van Utrecht. De laatste tien jaar van zijn leven leidde Gorter een enigszins teruggetrokken bestaan. Hij gaf adviezen en hield lezingen, maar liet zich niet meer strikken voor bestuursfuncties. De laatste periode van zijn leven was vooral gevuld met de zorg voor Lies die leed aan de ziekte van Parkinson en dementie.

In 1998 verhuisde het echtpaar van het idyllisch, maar zeer afgelegen huisje aan het Naardermeer naar het huis van de familie Gor-

Foto gemaakt bij de verschijning van *Ruimte voor Natuur* in 1986.

Gorter samen met zijn vrouw Lies (midden) en met A.Beckeringh van Loenen-Heuvelink, die samen met A. Coops de redactie van het boek voerde. Collectie Heimans en Thijssse Stichting.

ter in Vorden, dat beter bereikbaar was voor arts en ambulance. Gorter was zelf nooit ziek; als er wel iets was, liet hij dat in ieder geval niet blijken. Zijn conditie hield hij op peil met fietsen en wandelen. Naast Lies leek hij onkwetsbaar, maar toen haar familie eind 2000 oordeelde dat hij de taak niet meer aankon en er thuiszorg moest worden ingeschakeld, raakte hij uit zijn evenwicht. Na een kort ziekbed overleed Hans Gorter op 14 februari 2001, vlak na zijn 87ste verjaardag. Zijn as werd verstrooid in het Naardermeer.

Een 'bekommerde optimist'

De natuurbescherming was Gorters grote passie. In februari 1945 schreef hij aan Westhoff: 'Het zal jou ook wel zoo gaan, dat je min of meer "bezeten" bent door de natuurbescherming en dat die voortdurend je gedachten bezig houdt.' Net als zijn voorbeelden Van Tienhoven en Thijssse was hij idealistisch en strijdbaar, zonder de realiteit uit het oog te verliezen. De onstuimige bevolkingsgroei beschouwde hij als een gegeven en dus ook het feit dat de natuur daardoor wel eens behoorlijk in het gedrang kwam. Als natuurbeschermer bleef Gorter tot het eind toe waakzaam en zette ook anderen daartoe aan. Het natuurbehoud moest naar zijn mening iedere dag opnieuw verdedigd worden. Zijn kracht was dat hij begrip toonde voor tegengestelde belangen. Kritisch en vasthoudend, bleef hij in het vuur van de strijd toch diplomatiek, en toonde hij ook altijd nog gevoel voor humor.

Anders dan Thijssse, een 'onverbeterlijke' optimist, was Gorter niet geheel gerust over de toekomst van de natuur in Nederland. Hij had er wel vertrouwen in dat nieuwe generaties het leefmilieu niet geheel en al zouden verpesten, maar het onbekommerde van Thijssse was er voor Gorter niet meer bij. Hij omschreef zichzelf als een 'bekommerde optimist' (Gorter, 1992).

Bron

Heimans en Thijssse Stichting Amsterdam, archief H.P. Gorter.

Literatuur

Coesèl, M., J. Schaminée & L. van Duuren, 2007. De natuur als bondgenoot. KNNV, Zeist.

Fris, A.F., 1995. Honderd meter groene archieven. Gemeentearchief, Amsterdam.

Gorter, H.P., 1967. In: E.W. Hofstee et al. Wegwijzers naar een goed bewoonbaar Nederland. Samson, Alphen a/d Rijn: 43-59.

Gorter, H.P., 1986. Ruimte voor natuur. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland.

Gorter, H.P., 1992. Een blik in de geschiedenis van de Nederlandse natuurbescherming', Inleiding NJN-symposium 7 november 1992, Utrecht.

Windt, H.J. van der, 1995. En dan: wat is natuur nog in dit land? Boom, Amsterdam.

Summary

The Dutch conservationist, Hans Gorter: a worried optimist

Along with Eli Heimans and Jac. P. Thijssse, the well-known pioneers in Dutch nature conservation, Hans Gorter (1914-2001) may be considered one of the most prominent Dutch conservationists. His personal archives, giving a good impression of his activities in this field, are inserted in the archives of the 'Heimans & Thijssse Stichting', in Amsterdam.

Originally, Hans Gorter was a jurist with a passion for nature conservation. In 1940 he took up his appointment at the 'Vereniging Natuurmonumenten', the main Dutch non-governmental nature conservation organization, where he rose to director. Under his management 'Natuurmonumenten' grew into a more democratic and public-minded organization. At an early date Gorter was also involved in activities of the 'Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming' (an overarching organization in the field of nature and landscape conservation) and he got management functions in numerous other nature and environmental organizations.

After his retirement, in 1979, he wrote a standard work on the history of the 'Vereniging Natuurmonumenten'. Gorter was not quite easy about the future of nature in The Netherlands; he defined himself as a 'worried' optimist.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar Paul Gorter, Ton Coops en Fred Bos voor hun commentaar en aanvullingen op het manuscript.

Deze publicatie kwam tot stand met steun van het Hugo de Vries Fonds.

Dr. M.J.Coesèl-Wouda

Frans Halsplantsoen 30

1399 EW Muiderberg

e-mail m.j.coesel-wouda@uva.nl